

Загадки відзнаки Дружин Українських Націоналістів

Серед Української фалеристичної спадщини, однією з найзагадковіших відзнак є відзнака ОУН 1941 ДУН, або відзнака Дружин Українських Націоналістів. Серед колекціонерів та істориків точаться численні дискусії навколо неї. Мета цього дослідження — це спроба систематизувати всю відому автору інформацію та надати широкому загалу фото та описи всіх різновидів цієї відзнаки, її датування, а також фантазійні знаки. Саме тому, даний матеріал присвячений в першу чергу саме фалеристичним аспектам та не включає в себе детальну інформацію про історію формування ДУН та «Нахтігаль» зокрема.

Дружини українських націоналістів були створені за ініціативою ОУН напередодні війни між Німеччиною та Радянським Союзом. Керівництво ОУН, відчувачи неминучість війни, розраховувало на те, що створені українські підрозділи у складі Збройних сил Німеччини у майбутньому можуть стати ядром для формування Української національної армії. Для керівництва Німеччини ця ініціатива була на часі, оскільки Абвер створював підрозділи з представників різних поневолених народів Радянського Союзу для диверсійних дій на території Радянського Союзу після початку війни.

У березні 1941 року командування Вермахту погодилось на створення Українського легіону на базі полку особливого застосування «Бранденбург-800». Напередодні війни легіон ДУН складався зі сформованої у квітні-травні північної частини відомої як «Нахтігаль» та укомплектованої у травні-червні південної — «Організація Роланд».

Спеціальна група «Соловей» (Nachtigall, нім. соловей), отримала таку назву завдяки своєму хору, спів якого німецькі офіцери порівнювали з солов'їним. З українського боку легіон отримав назву «Курінь імені Євгена Коновальця». Командирами в обох підрозділах були німці. Командиром «Нахтігалью» з Української сторони був сотник Роман Шухевич, а в Організації Роланд старшина польської армії — підстаршина УГА Євген Побігуций.

Статус «Нахтігаль» був досить незвичайний. З одного боку його особовий склад (як і весь український легіон) вважався добровольцями (der Freiwillige), мав військову форму Вермахту і не мав

українських знаків розрізнення окрім синьо-жовтих стяжок на наплічних ремнях. З іншого, «Нахтігаль» трактувався не як частина Вермахту, а як частина створена при німецькій армії [1]. Так, наприклад, на підставі окремого розпорядження, ніхто з вояків не отримав «пізнавальний знак» для ідентифікації у разі смерті (Erkennungsmarke) [1]. Офіцери ж 17-ї армії, з якою «Нахтігаль» був залучений до наступу, трактували підрозділ як «націонал-український добровольчий корпус» (National-Ukrainische Freikorps) [1, с. 66].

Також слід зауважити, що обидва відділи прийняли присягу на вірність Україні.

Вояки «Організації Роланд» мали чеську форму зелено-жовтого кольору, «зубчатки» темно-червоного кольору на петлицях подібні до таких УГА, кокарди з тризубами на шапках, позолочений ланцюжок на плечі уніформи й нижче ліктя

Олександр Мельник (Київ)

«золоті» (для старшин) та «срібні» (для підстаршин) опаски.

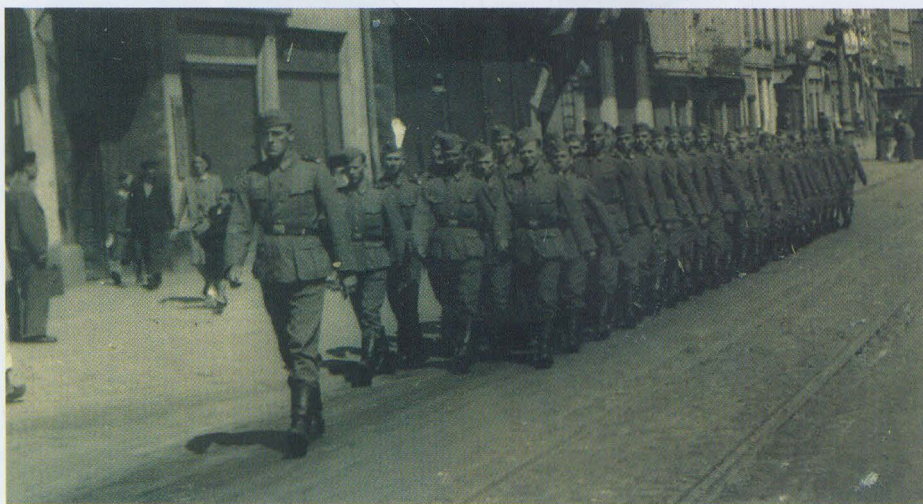
Особовий склад «Нахтігаль» налічував близько 350 осіб [1, с. 55] (у літературі зустрічаються різні дані) та Організація Роланд (на час закінчення вишколу) 270 вояків-українців [1, с. 61].

Як відомо, обидва підрозділи ДУН брали участь у бойових діях та були розформовані у вересні 1941 р. Частина вояків погодилась підписати контракти військової служби до кінця 1942 р., з яких і був сформований 201-й Шуцманшафт батальйон (Schutzmannschaft bataillon 201), який було відправлено до Білорусі для боротьби з радянськими партизанами. У майбутньому багато вояків ДУН стали основою командного складу УПА або воювали у складі Дивізії «Галичина».

Що ж до самої відзнаки ДУН...

Як відомо з книги безпосереднього учасника тих подій Мирослава Кальби «Нахтігаль» в запитаннях і відповідях: «Після зайняття Вінниці, відпочиваючи в Юзвині, під час вечірнього апелю, сотник Р. Шухевич кожному воякові вручив відзнаку ДУН. Кожна з них була пронумерована і при кожному номері у списку стояло ім'я кому її вручено.

Сказав також Шухевич, що й учасники Роланда також їх одержать, як рівно ж, що пізніше одержимо малі, для ношення

«Нахтігаль» крокує вулицями Львова (Архів ЦДВР, Львів).

в цивільному вбранні. Говорилось, що їх виготовлено в Криниці (територія сучасної Польщі, прим. авт.), а проектував Едвард Козак».

На жаль, сьогодні автору невідомо чи зберіглись документи про нагородження, також не знайдено вищезгаданого списку нагороджених.

Очевидно, що відзнака ДУН не мала легітимності як відзнака Вермахту, оскільки ініціатива керівництва ОУН стосовно Українських знаків розрізнення не була підтримана німецьким командуванням. Так само не відомо фактів отримання відзнак німцями, як це, наприклад, було у Легіоні Романа Сушка (ВВН). Скоріше, відзнаку можна трактувати як таку політичної організації, тобто відзнаку Організації українських націоналістів. Але враховуючи досить неоднозначний статус «Нахтігала», як військової частини, остаточно стверджувати щось можна тільки після того, як будуть знайдені документи про нагородження.

Звертаючись до поки єдиного каталогу Українських нагород Я. Семотюка, знаходимо такий опис відзнаки:

«Відзнака Дружини українських націоналістів. Випущена 1941 року в Німеччині й перевидана у США. Виміри великої відзнаки — 50×38 мм. Ці відзнаки зроблені з бронзи, є також з срібlistого металю».

З вищезгаданого джерела не зрозуміло яка саме була оригінальна відзнака, чому й коли були зроблені відзнаки з різних металів ...

Розібратися з цими питаннями допомогла одна історія. Декілька років тому, досліднику визвольних змагань та колекціонеру з Коломиї Юрію Тимошенку вдалось знайти відзнаку, яка належала вояку ДУН Григорію Жикалюку (рис. 1).

Рис. 1. Григорій Жикалюк (фото надане сестрою Г. Жикалюка).

Як відомо, Григорій Жикалюк (на той час вояк 201-го Шуцманшафт батальйону) загинув у 1942 р. у Білорусії у складі чоти Романа Кашубинського в бою з радянськими партизанами (рис. 2).

Після його смерті у роки війни його персональні речі були передані його рідній сестрі. Так відзнака збереглась до наших днів (рис. 3: а — до реставрації, б — після). Її зроблено з цинку та посріблено, з вертикальною застіркою (голка зламана). Треба зазначити, що застібка зроблена із жовтого металю, та вкрита зверху тонким шаром срібла. Важливо підкреслити, що відзнака вигнута у вертикальній площині, має номер 1316. Розміри 48,5×40 мм.

В цілому, відзнака досить схожа за стилістикою на такі самі німецькі.

Якщо порівняти деталі малюнку відзнаки Г. Жикалюка та поданої Я. Семотюком, можна побачити значні відмінності:

а

б

3

відсутність гілочок з листям по боках від дати «1941», наявність простору між боковими зубцями тризуба та листям. За рахунок цього вінок з листям трохи ширший ніж планка з написом ОУН 1941 ДУН. Також істотно відрізняються літери: особливо «Д» та «У».

Скептики можуть заперечити оригінальність відзнаки. Безперечними прямими доказами можуть бути якісні фото вояків ДУН з відзнакою. Нижче подані відомі автору фото, на яких дуже чітко видно відзнаку, яка не має вищезгаданих гілочок з листям по боках від дати «1941». Також можна побачити, що вінок з листям ширший за планку з написом (рис. 4, 5).

По цих фото, абсолютно чітко можна визначити, що відзнака не має прорізних отворів у тризубі.

Додатковим зразком того, як виглядав оригінал, може бути обкладинка збірника

Впали на полі слави у боях з большевиками

ДНЯ 29.ІХ.1942 ВПАЛИ НА СХОДІ НА ПОЛІ СЛАВИ:

1. Чет. РОМАН КАШУБИНСЬКИЙ, ур.5. ІV. 1913, Угринів, пов.Сокаль.
2. Дес. МИКОЛА ВИШАТИЦЬКИЙ, ур.11. ІХ. 1914, Борислав.
3. Віст. ПЕТРО ПЕТЕЛЬКА, ур.11. ХІІ. 1916, Сушно, Радехів.
4. Віст. МИХАЙЛО СТАРЧАК, ур.5. ІІ. 1912, Потилич, Рава-Руська.
5. Віст. ОЛЕКСА ЛІСОВИЙ, ур.12. ХІІ. 1906, Ставчани, Львів.
6. Віст. СТЕПАН КОЧАН, ур.5. ІІ. 1919, Любін, Яворів.
7. Віст. СТЕПАН ВАСКО, ур.1. І. 1920, Доброгостів, Дрогобич.
8. Віст. БОГДАН БРАНОВСЬКИЙ, ур.14. ІV. 1910, Волостків, Мостиська.
9. С.стр. ГРИГОРІЙ ЖИКАЛЮК, ур.10. ІІ. 1919, Стебні, Косів.
10. С.стр. ПЕТРО ФЕДОРИШИН, ур.30. V. 1909, Миколаїв, Радехів.

Рис. 2. Фрагмент некрологу з газети «Голос Підкарпаття», 18 жовтня 1942 р.

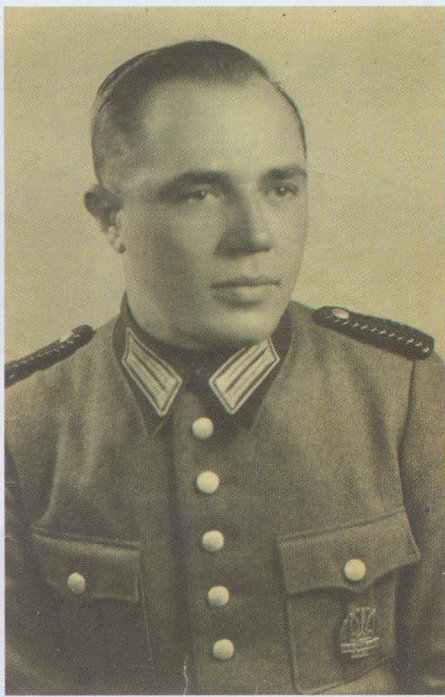

Рис. 4. Невідомий (Архів ЦДВР, Львів)

споминів ветеранів ДУН «Дружини Українських Націоналістів у 1941–1942 роках» (рис. 6). Книга була видана у 1953 р. у Мюнхені. Минуло небагато років з тих подій і тому можна було чітко відтворити зображення, крім того, ймовірно, друкарня мала саму відзнаку, з якої і зроблений досить якісний малюнок на обкладинці.

Крім вищеподаної, автору відомо ще як мінімум два оригінальні примірники з білого металу. Один з них знаходиться

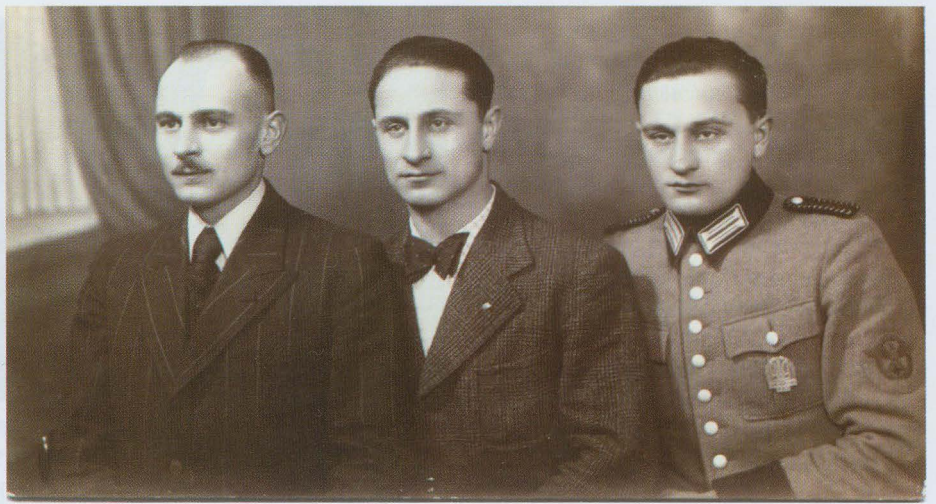
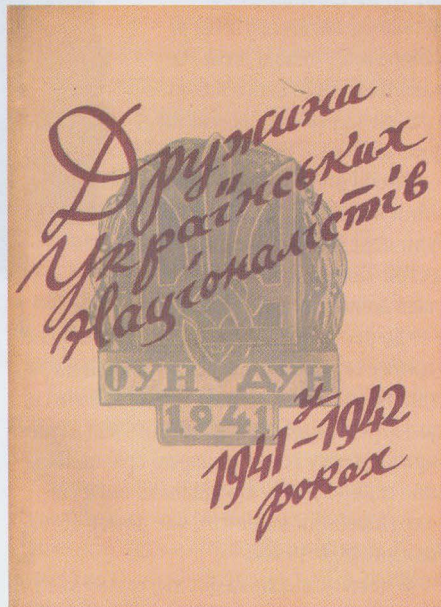

Рис. 5. Іван Вонсульт (з відзнакою ДУН) з братами (фото надано Ю. Тимошенком).

6

у приватній колекції В. Коняго (США) і ще один у колекції автора. Всі відзнаки мають досить великі номери: 1001 та 1017 (рис. 7, 8). Адже відомо, що кількість

вояків «Нахтігалья» не перевищувала 350 осіб [1, с. 55]. За іншими джерелами їх було 330 [2]. У приватному листуванні з головним редактором відомого серед колекціонерів журналу «Однострій» Сергієм Музичуком, М. Кальба пише: «Правильно Ви звернули увагу на число зроблених відзнак. Їх було зроблено як не помиляюся 375» [3]. Можна припустити, що перша цифра номера на відзнаці відображала номер українського формування ДУН (1 — «Нахтігаль», 2 — «Роланд»). Як відомо, ніхто з «Роланда» відзнаку так і не отримав.

Також існує ще один примірник, який зберігається в Українському національному музеї у Чикаго (рис. 9). Він походить з колекції американського колекціонера українського походження доктора Юрія Сас-Поддуського. Відзнаку було придбано

7

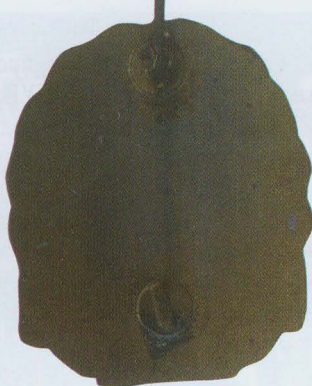

8

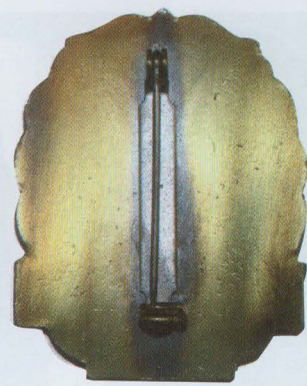

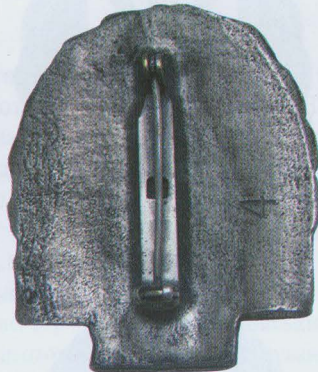
9

10

11

у Бельгії як мінімум 25–30 років тому. Цікавим є те, що відзнака зроблена із жовтого металу, має гілочки з листям по боках від дати «1941» та ідентичну оригіналу застібку. Малюнок відзнаки, за винятком згаданих гілочок, та застібка повторює оригінал, але на відзнаці відсутній номер. Отже, можна припустити, що йдеться про незатверджений проект. Ще одна версія: можливо цей різновид було зроблено для «Організації Роланд». Відзнака жовтого кольору з патиною більш пасувала до уніформи цього підрозділу. Адже відомо, що уніформа «Організації Роланд» була зелено-жовтою з позолоченими ланцюжками, в той час як форма «Нахтігалю» була сіро-зеленою. Крім того, як відомо, елементи одностроїв Вермахту (гудзики тощо) були срібlistого кольору. Якщо уніформа підрозділів істотно відрізнялась, чому б цей факт не врахувати під час виготовлення відзнак?! Також, на думку автора, з художньої точки зору, малюнок відзнаки з листям по боках напису є досконалішим та має закінчений вигляд. Якість самої відзнаки та несхильність до корозії (на відміну від відзнаки з цинку) як і загальне враження, наштотують на думку про доопрацьований варіант відзнаки ДУН.

Ймовірно цей варіант відзнаки для «Роланду» просто не встигли масово

виготовити у зв'язку з демобілізацією ДУН, та початку арештів членів ОУН після проголошення Незалежності України 30 червня 1941 р. у Львові. Саме з цього зразка у 1980-х роках у Чикаго (США) була зроблена копія, яка і подана у книзі Я. Семотюка (рис. 10).

Розміри копії, деталі малюнку та застібка відрізняються від оригіналу. Наклад перевиданої відзнаки не перевищував 100 примірників. Саме ця відзнака стала прототипом для створення фантазійних знаків, які ми розглянемо пізніше.

У 1981 р. у Союзівці¹ (США) відбулася зустріч колишніх вояків ДУН до 40-річчя створення ДУН. На честь цього з'їзду було перевидано велику відзнаку (рис. 11) та видано малу (рис. 12).

Ось як це описує М. Кальба: «В 1981 році, в сорокаліття ДУН, відбули ми свій З'їзд на Союзівці, в США. Одержавши одинку врятовану нашу відзнаку з архіву ОУН, дав я її відтворити з ідентичного матеріалу, форми,

12

¹ Союзівка — нині діючий Український культурний центр розташований у Kerhohnson, New York, США. Центр засновано у 1952 р. Українською Національною Асоціацією у США. У Союзівці проходять навчання українські вчителі, провадять виставки, фестивалі, концерти. Також центр використовується як літній табір для дітей.

величини і ваги, понумеровані і одержали їх живі ще тоді члени ДУН. Також виготовлено тоді ще й малі срібні відзнаки величиною чвертини великої, для цивільного вбрання, без номерів і в неозначеній кількості».

Нижче спомини полковника Є. Побігущого (Українського команданта «Роланда») стосовно цієї події: «В часі згаданої зустрічі відбулося і вручення пропам'ятних відзнак, що їх приготовлено заходом д. Кальби. Першу відзнаку рішено передати синові Степана Бандери, другу — голові Проводу ОУН дост. Ярославу Стецькові, третя буде зберігатися для сина ген. хор. Романа Шухевича, четверту одержав командир полк. Євген Побігущий-Рен. Усі учасники зустрічі також одержали пропам'ятну відзнаку».

Виходячи з фото комбатантів, яке подає у вищезгаданій книзі полк. Євген Побігущий-Рен (рис. 13), було виготовлено як мінімум 17 відзнак.

Одну з таких відзнак (рис. 14), ймовірно свою, М. Кальба передав у Львівський Історичний Музей (рис. 15, а). Ще одна відзнака з номером 30, зберігається у Національному музеї ім. Андрія Шептицького у Львові (рис. 15, б).

Така сама відзнака зберігалась у збірці Канадського колекціонера українського походження Рона Зельонки. Зараз колекція належить Дмитру Маркову (США) — рис. 16.

Ця відзнака, як пише М. Кальба, була скопійована з оригіналу і зроблена методом литва, що демонструє реверс. Застібка відрізняється від оригіналу і є типовою для часів та місця її виготовлення. Всі особливості малюнку ідентичні оригіналу. Розміри відзнаки (48,5x40 мм). Як можна побачити на відзнаці Є. Побігущого (колекція М. Селезньова, рис. 11), яка декілька років тому потрапила до України, номер на реверсі вирізався вручну.

Фантазійні відзнаки

Сьогодні колекціонерам пропонується велика кількість фантазій на тему відзнаки ДУН.

Насамперед хотілось би подати фантазійну відзнаку с про- різним тризубом, яка фігурує у книзі М. Кальби «Нахтігаль» в запитаннях і відповідях». Її зображення (рис. 18) довгий час «гуляє» Інтернетом. Мабуть тому відзнака і потрапила до книги як оригінал. Відомо, що книжка була написана на основі інтер- нет-форуму. Автор вирішив перевірити цю версію і зв'язався з видавництвом «Галицька видавнича спілка». Дійсно фото цієї

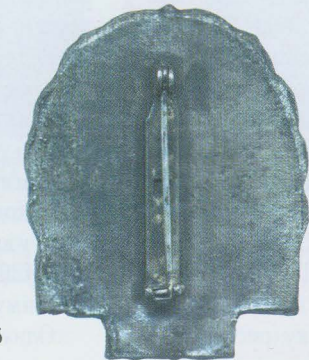

a

15

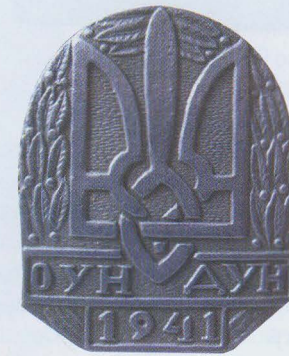
б

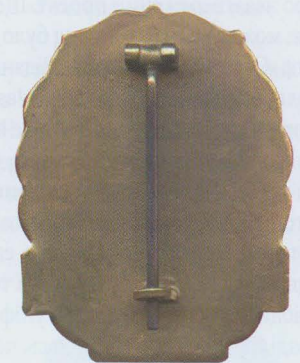
16

19

20

21

У вищезгаданій переписці М. Кальби з С. Музичуком знаходи- мо згадку про цей випуск: «Тих які ми зробили на наш З'їзд було 30 штук, і були вони під кожним оглядом точно такі як оригі- нальні. Були вони зроблені з мішанини сталі та «дюралюмінію» і запинаясь на т. з. «аграфку». Тому вони були легкі і срібlistого кольору» [3].

Відсутність номерів на двох примірниках, може наштовхнути на думку, що відзнак було виготовлено більше (додатково) напри- клад для музеїв та колекціонерів.

Таким чином, перевидана відзнака ще раз демонструє нам те, яким був оригінал.

Як згадувалось вище, мініатюрну відзнаку так і не вдалося ви- готовити під час війни. Тому вперше вона з'явилась у 1981 р.

Щодо маленької відзнаки, то на відміну від великої, вони були срібні не тільки за кольором, а й за металом: на реверсі є клеймо «sterling», що є аналогом проби срібла 925. Застібка є типовою для невеликих відзнак та значків (25x20 мм), які виготовлялись у США у ті роки (рис. 12, 17).

22

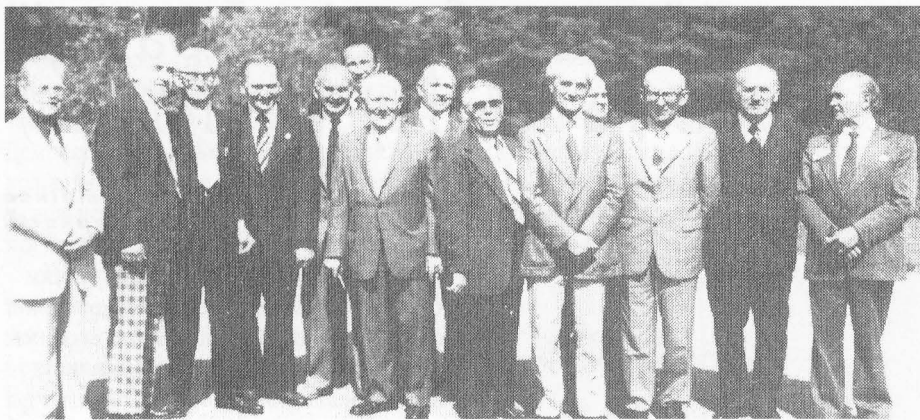

Рис. 13. Учасники з'їзду у Союзівці 1981 р.

Рис. 14. Нагороди та відзнаки Є. Побігущого (фото з книги «Мозаїка моїх споминів», том 2).

відзнаки потрапило до України від одного з канадських колекціонерів, який хотів продати цей «оригінал». Оскільки на той час про відзнаки ДУН було відомо дуже мало і фотографій також бракувало, то цей зразок і потрапив до книги.

За інформацією Ю. Тимошенка, ця відзнака була продана в Лондоні одним антикваром декілька років тому (рис. 19). Її фото було використане під час підготовки вищезгаданої книги.

Як можна побачити, штамп істотно відрізняється від оригіналу. Сама відзнака плоска. Судячи по ідентичному дефекту малюнку на тризубі знак було скопійовано з перевиданої у 80-х роках відзнаки із жовтого металу (рис. 10).

Також нижче подано різні варіанти фантазійних відзнак які пропонуються на антикварному ринку (рис. 20–22).

Окремо хотілось би подати цитату М. Кальби відносно фантазійних відзнак: «Будучи в Україні після проголошення її незалежності, у Львові перед

оперним театром я бачив, як продавали наші відзнаки ДУН оригінальної величини, але з різних матеріалів і кольорів. Це мене дуже заболіло, що хтось із того, що для нас було святістю, без дозволу робив собі приватний «бізнес».

Список літератури

1. **Боляновський А.** Українські військові формування в збройних силах Німеччини (1939–1945). — Львів, 2003. — С. 58.

2. **Пагриляк І. К.** Військова діяльність ОУН (Б) у 1940–1942 роках. Київ, 2004. С. 282

3. **Лист М. Кальби до С. Музичука** від 26 січня 2009 року. — Особистий архів С. Музичука

Автор висловлює подяку за допомогу у підготовці публікації: Забілому Р. (Україна); Коняго В. та Маркову Д. (США); Музичуку С. та Пахолко С. (Україна); Подлуському Ю. (США); Посівничу М.,

Сватко Я., Селезневу М., Табінському Я. та Тимошенку Ю. (Україна).

P.S. Коли стаття була вже готова до друку, автору стало відомо про існування ще однієї оригінальної відзнаки ДУН, яка була знайдена зовсім недавно під стріхою хати в західній Україні та зберігається в колекції І. Туркевича. Як можна побачити на рис. 23, відзнака має номер 1517, що ставить нові запитання...

Автор буде вдячний за будь яку додаткову інформацію по цій темі. E-mail: Alexander.Melnik@ucb.com

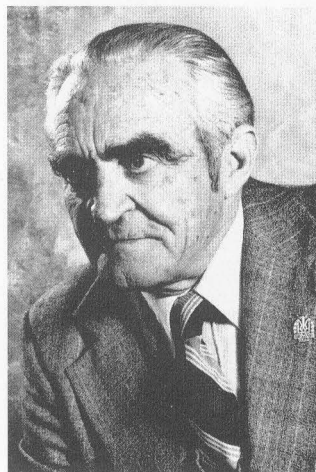

Рис. 17. М.Кальба з мініатюрною відзнакою ДУН.

